SUD HOKIMIYATI FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISH JARAYONLARI: TASHKILIY-HUQUQIY MEXANIZMLAR VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Toshkent davlat yuridik universiteti
Sud hokimiyati, advokatura va huquqni
muhofaza qiluvchi organlar sho'basi (kafedrasi)
o'qituvchisi
Xaydarqulov Javohir Bahodir o'g'li

Annotatsiya: Mazkur tezisda sud hokimiyati faoliyatini raqamlashtirish jarayonlari, uning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari va rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Ishda elektron sud ish yurituvi, videokonferensaloqa orqali majlislar, elektron dalillar va sun'iy intellekt asosidagi avtomatlashtirilgan tizimlar kabi asosiy mexanizmlar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, raqamlashtirish jarayonida yuzaga keladigan muammolar – texnik infratuzilma, kadrlar malakasi, axborot xavfsizligi va raqamli tengsizlik – aniqlangan hamda ularni bartaraf etish yo'llari taklif qilingan. Tezisda xalqaro tajriba ham tahlil qilinib, O'zbekiston sud tizimining raqamlashtirishdagi rivojlanish tendensiyalari ko'rsatildi. Natijada, raqamli texnologiyalar sud faoliyatini samarali, shaffof va odil sudlovga moslashtirishda muhim vosita ekanligi asoslantiriladi.

Kalit so'zlar: sud hokimiyati, raqamlashtirish, elektron sud ish yurituvi, videokonferensaloqa.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar barcha sohalarda tub islohotlarni yuzaga keltirmoqda. Sud hokimiyati ham bundan mustasno emas. Sud faoliyatini raqamlashtirish nafaqat ish yuritish samaradorligini oshirish, balki odil sudlovning shaffofligi, tezligi va fuqarolarning sudga bo'lgan ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

Raqamlashtirish jarayoni nafaqat texnik vositalarni joriy etishni, balki u bilan bog'liq normativ-huquqiy bazani shakllantirishni, sud tizimining tashkiliy tuzilmasini takomillashtirishni ham talab etadi. Shu bilan birga, sudlar faoliyatining raqamlashtirilishi global tendensiyalar, xalqaro tajribalar va zamonaviy texnologiyalarning o'zgaruvchanligi bilan chambarchas bog'liqdir.

Mazkur tezisda sud hokimiyatining raqamlashtirilish jarayoni, tashkiliy-huquqiy mexanizmlari, elektron sud tizimlari, videokonferensaloqa mexanizmlari, elektron dalillar va sun'iy intellekt asosidagi avtomatlashtirilgan tizimlar tahlil qilinadi. Shuningdek, jarayonning rivojlanish tendensiyalari va mavjud muammolar, ularni bartaraf etish yo'llari ham ko'rib chiqiladi.

Asosiy Qism

Sud hokimiyatining faoliyatini raqamlashtirish bugungi kunda sud tizimini yanada samarali, shaffof va tezkor qilishning asosiy vositalaridan biridir. Raqamli texnologiyalar sud ishlarini tezroq yuritish, hujjatlar bilan ishlashni soddalashtirish va inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, fuqarolarning sudga bo‘lgan ishonchi oshadi va adolatli sudlovning samaradorligi ta’minlanadi.

Sud tizimini raqamlashtirish “e-justice” konsepsiyasiga asoslanadi. Bu konsepsiya sud jarayonlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash orqali ishlarni tezroq ko‘rib chiqish va odil sudlovni ta’minlashni nazarda tutadi. Shu jarayonda sud hokimiyatining mustaqilligi, qonuniylik va taraflarning tengligi prinsiplariga rioya qilinishi muhimdir.

O‘zbekiston Respublikasida sud tizimini raqamlashtirish normativ-huquqiy asoslarga ega. Jumladan, Konstitutsiya, “Sudlar to‘g‘risida”gi Qonun, “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonun, “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida”gi Qonun va “Elektron raqamli imzo to‘g‘risida”gi Qonun raqamli sud tizimining rivojlanishiga kafolat beradi.

Sud hokimiyatini raqamlashtirishning asosiy mexanizmlari quyidagilardan iborat:

1. **Elektron sud ish yurituvi (E-sud)** – da’vo arizalarini onlayn topshirish, sud hujjatlari bilan masofadan tanishish va qarorlarni elektron shaklda olish imkonini beradi. Shu bilan birga, ishlarni avtomatik tarzda taqsimlash orqali inson omilidan kelib chiqadigan xatolar kamayadi.
2. **Videokonferensaloqa orqali sud majlislari** – uzoq hududlarda yashovchi taraflar, jazoni ijro etish muassasalaridagi shaxslar yoki chet elda bo‘lgan ishtirokchilar uchun sud majlislarini masofadan o‘tkazish imkonini beradi. Bu protsessual muddatlarni qisqartiradi va xarajatlarni kamaytiradi.
3. **Elektron dalillar** – elektron pochta, messenjer yozishmalari, ijtimoiy tarmoqlardagi postlar, audio va video fayllar sud jarayonida dalil sifatida ishlatiladi. Ularning haqiqiyligini tekshirish, soxtalashtirilmaganligini aniqlash va qonuniy asosda ishlatish zarur.
4. **Sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar** – ishlarni tahlil qilish, hujjatlarni tayyorlash va ishlarni taqsimlashda yordamchi vosita sifatida ishlatiladi. Shu bilan birga, yakuniy qaror qabul qilish vakolati faqat sudyaga tegishli.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, sud tizimini raqamlashtirishning samarali bo‘lishi uchun normativ-huquqiy bazani kuchaytirish, texnologik infratuzilmani rivojlantirish va kadrlar malakasini oshirish zarur. Misol uchun,

Estoniyada sud ishlarining 95% elektron shaklda yuritiladi, Singapurda “Smart Courts” modeli joriy etilgan, Evropa Ittifoqida esa “e-Justice Portal” orqali transchegaraviy ishlar soddalashtirilgan. O‘zbekistonda elektron sud tizimi joriy etilgan, videokonferensaloqa mexanizmlari kengaytirilmoqda va elektron dalillarni qabul qilish normativ-huquqiy bazasi takomillashtirilmoqda.

Sud tizimini raqamlashtirish jarayonida bir qator muammolar ham mavjud: texnik infratuzilmaning yetarli rivojlanmaganligi, sud xodimlarining raqamli ko‘nikmalari yetishmasligi, axborot xavfsizligi masalalari va raqamli tengsizlik. Bu muammolarni hal etish uchun sud xodimlarini o‘qitish, kiberxavfsizlikni ta’minlash, normativ-huquqiy bazani kuchaytirish va fuqarolar uchun interaktiv yordam tizimlarini joriy etish zarur.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar sudlar faoliyatini yanada samarali va shaffof qiladi, ishlarni tezroq ko‘rib chiqishga, fuqarolar huquqlarini to‘liq ta’minlashga va odil sudlov sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Sud hokimiyatida raqamli texnologiyalarni joriy etish nafaqat ish samaradorligini oshiradi, balki sud tizimining shaffofligi va odil sudlov sifatini ta’minlaydi. Raqamlashtirish jarayoni tashkiliy-huquqiy mexanizmlar bilan mustahkamlangan bo‘lishi, kadrlar malakasi va axborot xavfsizligi ta’minlanishi kerak. Sud tizimini raqamlashtirish jarayonida quyidagi muammolar yuzaga keladi:

Muammolar

1. **Texnik infratuzilma yetishmasligi** – ayrim hududlarda internet va server quvvatlari cheklangan. Bu masofaviy sud majlislarini va elektron ish yurituvini qiyinlashtiradi.
2. **Kadrlar malakasining pastligi** – sud xodimlari va sudyalar raqamli tizimlardan samarali foydalanish ko‘nikmalariga ega emas.
3. **Axborot xavfsizligi** – shaxsiy ma’lumotlar va sud hujjatlarini himoya qilish masalasi dolzarb. Elektron tizimlar kiberxurujlarga qarshi yetarlicha himoyalangan bo‘lishi kerak.
4. **Raqamli tengsizlik** – barcha fuqarolar internet va elektron qurilmalarga teng darajada ega emas. Bu ayrim taraflar uchun sud jarayonini masofadan kuzatishni qiyinlashtiradi.
5. **Normativ-huquqiy yetishmovchiliklar** – elektron dalillar va sun’iy intellekt asosidagi tizimlar bo‘yicha normativ bazani takomillashtirish kerak.

Yechimlar

Muammolarni bartaraf etish uchun quyidagilar amalga oshirilishi zarur:

- **Texnik infratuzilmani rivojlantirish** – barcha hududlarda barqaror internet va server tizimlarini ta’minlash;
- **Kadrlar malakasini oshirish** – sud xodimlari va sudyalar uchun muntazam treninglar, seminarlar va malaka oshirish kurslarini tashkil etish;
- **Axborot xavfsizligini kuchaytirish** – maxfiylikni ta’minlovchi standartlar joriy etish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishni nazorat qilish;
- **Fuqarolar uchun interaktiv yordam** – elektron sud tizimi bo‘yicha qo‘llanmalar, video-darsliklar, maslahat markazlarini yaratish;
- **Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish** – elektron dalillar, sun’iy intellekt va masofaviy sud jarayonlari bo‘yicha qonun va qo‘llanmalarni ishlab chiqish.

Shu choralar amalga oshirilgach, sud tizimining raqamlashtirilishi nafaqat ishlarni tezlashtiradi, balki odil sudlov sifatini oshiradi, fuqarolarning sudga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi va sud jarayonlarining shaffofligini ta’minlaydi.

Kelajakda sud tizimini to‘liq raqamlashtirish uchun normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish, xalqaro tajribani chuqur o‘rganish va kadrlar salohiyatini oshirish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi. Raqamli sud tizimi odil sudlovning sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishida muhim vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. European Commission. (2022). e-Justice Portal: Cross-border judicial cooperation in civil matters. https://e-justice.europa.eu
2. United Nations. (2021). E-justice and digital courts: Trends and challenges. UN Digital Law Series. https://www.un.org/en/digital-law
3. Estonian Ministry of Justice. (2020). e-Justice in Estonia: Digital court system overview. https://www.just.ee/en
4. Susskind, R. (2019). Online courts and the future of justice. Oxford University Press.
5. OECD. (2021). Digital government and justice: Transforming court systems. Organisation for Economic Co-operation and Development. https://www.oecd.org

6. World Bank. (2020). Digital transformation of the judiciary: Global lessons. World Bank Publications. https://www.worldbank.org